

УДК 338.45.01

**ЦІЛІ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МОДЕЛІ
ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ
В ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ**

КІНДЗЕРСЬКИЙ Ю., к. е. н., ст. наук. співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України

Вітчизняна промисловість є однією з найбільших галузей національної економіки. На початок 2008 р. нею вироблялось 46.1 % загального обсягу продукції та 32.2 % валової доданої вартості економіки. У промисловості зайнято майже 3.7 млн працівників (40.7 % загальної кількості зайнятих в економіці), використовується 31.6 % основних засобів, 34.1 % інвестицій, 55.8 % спожитої в країні електроенергії [1, с. 14–15].

Зростання промислового виробництва, що спостерігається з 1999 р. із середньорічним темпом близько 10 %, дозволило до кінця 2007 р. збільшити обсяги виробництва більше ніж удвічі й, нарешті, відновити та перевищити (на 8.1 %) рівень виробництва 1990 р. За середньорічними темпами зростання в зазначений період вітчизняна промисловість знаходилася серед світових лідерів. Однак такого зростання вдалося досягти, в першу чергу, завдяки посиленню експлуатації наявних сировинних і матеріально-технічних ресурсів та застарілих технологій без якісного оновлення виробничого апарату. На фоні динамічного зростання, на жаль, не вдалося подолати серйозних проблем, що накопичились у вітчизняній промисловості за роки реформ. Відсутність виваженого підходу до їх розв'язання дала ознаки з другої половини 2008 р., коли у світі з'явилися ознаки початку фінансової та економічної кризи, яка безпосередньо зачепила й Україну. Більшість вітчизняних підприємств відчули на собі черговий "кризовий подих" і рефлекторно почали скорочувати виробництво.

Однією з основних проблем вітчизняної промисловості є значні структурні диспропорції у виробництві, які за останні десятиліття лише поглибилися. Промислове виробництво в Україні набуло яскраво

вираженої сировинної орієнтації, тоді як частка технологічно-складних фондостворюючих інвестиційних галузей і галузей з виробництва товарів народного споживання різко скоротилася. Практично все виробництво відбувається на морально застарілій виробничій базі, створеній ще за радянських часів 30–50 років тому. За період реформ практично не збудовані нові прогресивні виробництва. Експорт сировини і продуктів первинної обробки став чи не найбільшим джерелом формування валової доданої вартості. Вітчизняна економіка стала надзвичайно вразливою і залежною від зовнішньої кон'юнктури, різкі коливання якої одразу позначалися на стані виробництва. Сировинний ухил виробництва не створює підстав для кардинального збільшення рівня доходів населення і продуктивності праці, вирішення наболілих соціальних питань, що негативно відображається на ситуації в соціальній сфері та провокує соціальні невдоволення і конфлікти. Сировинний ухил експорту створив нерівні торговельно-економічні відносини з високорозвиненими країнами, які почали диктувати Україні умови її розвитку та виробничої орієнтації.

Держава практично не має відчутного впливу на процеси, що відбуваються в промисловості. У державницьких колах не сформовано розуміння змісту та значення промислової політики в розбудові національної промисловості. Розробка такої політики, параметри якої адекватно відповідали б завданням розвитку промислового комплексу й цілям розвитку українського суспільства, не здійснюється.

Промислову політику слід розглядати як частину державної загальноекономічної політики. Термін "промислова політика" почав активно вживатися в урядових і наукових колах пострадянських країн із початку 90-х років минулого століття, коли ці країни проголосили курс на реформування своїх економік. Він був запозичений із економічної літератури розвинених країн Заходу як переклад терміну *industrial policy*. Однак вітчизняне розуміння промислової політики дещо відрізняється від західного, де *industry* означає будь-який вид економічної діяльності, а не лише промисловість. У західній теорії та практиці *industrial policy* більше відповідає нашому розумінню галузевої чи секторальної та структурної політики. Він означає заходи держави щодо підтримки та розвитку конкретних секторів економіки й подолання структурних криз за рахунок:

- усунення невідповідності між новою техніко-економічною парадигмою промислового розвитку та інституціональною структурою суспільства, швидкість трансформації якої зі значним лагом завжди відстає від швидкості появи нових, більш прогресивних способів виробництва;
- завершення структурної перебудови промисловості в рамках забезпечення системного поєднання у ній її технологічної, галузевої, організаційної, управлінської та інституціональної структур у періоди міжциклічних переходів [2; 3].

Слід звернути увагу, що і розуміння структурної політики у нас поки не набуло того значення, яке прийнято на Заході. Деякі вітчизняні та російські дослідники розглядають її переважно у галузевому контексті, тобто у зміні співвідношень між окремими галузями економіки та промисловості. Інші науковці схиляються до сприйняття структурної політики в її західному варіанті – інституціональному, тобто у розрізі реформування власності, земельних відносин, організації державного управління, підтримки малого та середнього бізнесу тощо. Відсутність такої єдності у розумінні структурної політики також розділяє дослідників на тих, хто вважає її частиною промислової політики, оскільки остання змінює співвідношення між галузями [2; 4; 5], і тих, хто розглядає її як самостійний напрям політики, що трансформує основні інститути суспільства [6; 7; 8].

Багато дослідників ототожнюють поняття промислової політики з механізмами її реалізації. Зокрема, Б. Кузнецов під нею розуміє "комплекс дій держави, спрямований на зміну структури економіки за рахунок створення більш сприятливих умов для розвитку окремих (пріоритетних) секторів і виробництв" [3]. Ю. Кузнецов і В. Завадніков розглядають промислову політику як "сукупність дій держави як інституту, застосовуваних для здійснення впливу на діяльність господарюючих суб'єктів (підприємств, корпорацій, підприємців тощо), а також на окремі аспекти цієї діяльності, пов'язані з придбанням факторів виробництва, організацією виробництва, розподілом і реалізацією товарів та послуг в усіх фазах життєвого циклу господарюючого суб'єкта і життєвого циклу його продукції" [8, с. 1; 9].

В Україні у практичній площині розуміння промислової політики занадто спрощене і однобічне, її зміст звівся фактично до державної підтримки промисловості. Якщо у 90-ті роки ХХ ст. це слугувало приводом, щоб окремим промисловим лобі домагатися бюджетних дотацій та субсидій на поточну діяльність державних підприємств, то з приходом до влади ліберальних урядів доцільність промислової політики як такої взагалі ставиться під сумнів.

На противагу названим підходам, доцільно розглядати промислову політику держави не як набір певних інструментів її впливу на суб'єктів промисловості чи окремих аспектів політики, на яких слід зосередитися, а як ідеологію чи стратегію поведінки держави по відношенню до суб'єктів, яка вже потім реалізується за допомогою тих чи інших інструментів у тих чи інших аспектах, допустимих в рамках прийнятої ідеології. Наслідком має бути подолання технологічних та інституціональних розривів у економіці, що утворюються через її циклічність, створення сприятливого інституціонального та бізнес-середовища для господарської діяльності всіх суб'єктів промисловості, а також інтенсифікація розвитку виробництва за окремими стратегічними напрямками для подальшого забезпечення технологічної та структурної модернізації.

Цілком зрозумілі погляди тих авторів, які пропонують розглядати промислову політику в системному ключі. Академік РАН О. Татаркін вважає, що "в сучасних умовах промислова політика представляє собою складову частину стратегії суспільного розвитку, засновану на системі стосунків між державними та муніципальними органами влади, господарюючими суб'єктами, науковими і громадськими організаціями з приводу формування структурно-збалансованої, конкурентоспроможної промисловості, інтелектуальне ядро якої представлено передовим технологічним укладом" [2]. За таким підходом промислова політика має бути внутрішньо взаємоузгодженою між її окремими складовими, а також повинна враховувати необхідність зовнішнього узгодження власних цілей з цілями інших видів державної економічної політики – макроекономічною, бюджетно-податковою, зовнішньоекономічною, регіональною, соціальною, оборонною тощо. Відмінність промислової політики від інших видів державної економічної політики полягає не лише у різних цілях, а й у різних механізмах та об'єктах регулювання [8]. Необхідність взаємоузгодження різних видів політики слід пов'язувати в першу чергу із можливістю уникнення "компенсаторного" (нульового) чи навіть негативного ефекту через одночасне застосування різновекторних за своїми економічними наслідками механізмів. Дотримання принципу взаємоузгодженості у виборі механізмів, навпаки, дозволяє посилити ефективність кожної із політик і створити синергетичний ефект.

Мета промислової політики визначається в загальній ієрархії цілей розвитку суспільства та економіки у певний проміжок часу чи горизонт планування і є обов'язковою та невід'ємною складовою цієї ієрархії. У загальному вигляді вона полягає у створенні конкурентоспроможного всередині країни й на світовому ринку промислового комплексу та його окремих суб'єктів, здатних максимально повно та якісно забезпечити задоволення потреб суспільства, його добробут, підтримувати сталість економічної системи, її безперервне розширене відтворення та поступальний розвиток, протистояти зовнішнім і внутрішнім економічним, військовим, техногенним, екологічним та іншим загрозам і шокам на основі оптимального розподілу та використання власних і запозичених ресурсів.

При розробленні промислової політики доцільно керуватися такими принципами:

- свобода виробничої діяльності, що полягає у мінімізації чи скасуванні правових норм, спрямованих на обмеження участі в економічній діяльності з тих чи інших причин;

- рівноправність форм власності, тобто унеможливлення надання преференцій та пільг суб'єктам господарювання за критерієм приналежності їх до певної форми власності;
- формування соціально відповідального бізнесу з перекладанням низки соціальних функцій держави на суб'єктів господарювання, скорочення для них податкового навантаження;
- захист вітчизняних виробників на міжнародних ринках у випадках, коли до них застосовується дискримінаційний режим з боку інших держав; вибудовування такої зовнішньоекономічної політики, яка враховує інтереси вітчизняних виробників і не допускає переслідування ідеологічних цілей на шкоду економічним інтересам;
- надання рівних прав як вітчизняним, так і іноземним громадянам на здійснення підприємництва;
- пріоритетність законодавчих норм прямої дії та унеможливлення появи відомчих підзаконних актів, що можуть дозволяти відомствам самостійно втручатися у діяльність суб'єктів господарювання;
- оптимальне співвідношення методів прямої та непрямой державної підтримки з урахуванням їх ефективності при досягненні певних цілей розвитку промисловості в заданий період часу тощо.

Промислова політика здійснюється шляхом впливу держави на окремі елементи економічної системи країни, що формують мотивацію суб'єктів господарювання, зокрема у напрямках визначення їх правового та майнового статусу, організації управлінських і виробничих процесів на підприємстві, умов взаємодії з контрагентами та державою, ресурсним забезпеченням, умовами реалізації продукції чи послуг суб'єктів на внутрішньому та зовнішньому ринках (*табл. 1*).

Усі розглянуті інструменти можуть використовуватися у проведенні промислової політики. Їх конкретний набір, зміст, домінування тих чи інших інструментів визначається цілями та завданнями цієї політики з урахуванням стратегії розвитку країни в цілому й формує відповідну модель промислової політики.

На сьогодні немає єдиних підходів щодо класифікації моделей промислової політики, оскільки різними дослідниками використовуються різні критерії чи ознаки, за якими вони визначають ту чи іншу модель. Деякі науковці для класифікації використовують критерій домінування у моделі одних інструментів і механізмів політики над іншими. За цим підходом розглядають такі моделі промислової політики, як "жорстка" (синоніми – "вертикальна", "активна") та "м'яка" (синонім – "горизонтальна") [2] (*табл. 2*).

Напрями та інструменти впливу держави на суб'єктів господарювання у проведенні промислової політики *

Напрямок впливу	Інструмент впливу
Регулювання організаційно-правового статусу, прав власності, організації господарської діяльності	Законодавство у сфері: господарської діяльності (господарський, цивільний, бюджетний кодекси); інвестиційної діяльності; управління державним майном і державним сектором; приватизації; обліку та звітності суб'єктів; антимонопольного регулювання та конкурентної політики; регулювання природних монополій; судоустрою та вирішення господарських суперечок між суб'єктами. Державні цільові програми
Регулювання процесів формування фінансових ресурсів суб'єктів	Регулювання фінансових ринків; регулювання режиму іноземного інвестування та діяльності іноземних фінансових інституцій у країні
Регулювання використання суб'єктами земельних і природних ресурсів	Регулювання ринку землі та земельних відносин; розміщення продуктивних сил, зонування; регулювання умов експлуатації надр, видобутку корисних копалин, використання земельних і водних ресурсів; екологічне регулювання
Регулювання використання трудових ресурсів	Регулювання трудових відносин (кодекс про працю, закони щодо регулювання умов і розмірів оплати праці); регулювання профспілкової діяльності; технічне регулювання безпеки праці на виробництві; регулювання стандартів у сфері освіти, підготовки професійних кадрів для промисловості; регулювання процесів працевлаштування; регулювання внутрішньої та зовнішньої трудової міграції
Регулювання використання матеріальних ресурсів	Регулювання ринків сировини, матеріалів, обладнання; митна політика; технічне регулювання та ліцензування виробництва сировини, матеріалів, обладнання
Регулювання умов використання знань та інноваційних ресурсів, виробничої інфраструктури	Захист прав інтелектуальної власності; організація та регулювання освітньої та наукової діяльності; регулювання умов трансферу технологій; створення та регулювання об'єктів інноваційної та інформаційної інфраструктури; створення, розбудова та регулювання умов експлуатації суб'єктами виробничої інфраструктури
Податкове регулювання діяльності суб'єктів	Законодавство з оподаткування суб'єктів господарювання; введення спеціальних податкових режимів та надання податкових пільг
Регулювання внутрішніх продуктивних ринків	Регулювання цін і тарифів; технічне регулювання та фітосанітарний контроль; державне замовлення та державні закупівлі товарів і послуг
Регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів	Регулювання експорту; членство країни в міжнародних організаціях і використання їх можливостей для захисту вітчизняних суб'єктів; укладання міжнародних торговельних та економічних угод щодо співпраці, створення митних союзів, зон вільної торгівлі тощо

Примітка: складено і доповнено за [8].

Таблиця 2

Класифікація моделей промислової політики

Критерій виділення моделі	Вид моделі промислової політики та її характерна ознака
Домінування певного набору інструментів у проведенні промислової політики для державного регулювання розподілу ресурсів країни на користь окремих суб'єктів	<i>Жорстка</i> – передбачає здійснення державою прямого перерозподілу ресурсів країни. <i>М'яка</i> – уникає прямого перерозподілу ресурсів
Домінування певних цілей розвитку промисловості	<i>Експорторієнтована</i> – всебічна підтримка виробництва, продукція яких призначена для експорту. <i>Імпортозаміщуюча</i> – орієнтація на розвиток внутрішнього виробництва для мінімізації потреб в імпорті, автономність національної економіки. <i>Інноваційна</i> – всебічна підтримка державою розробки та впровадження інноваційних продуктів і технологій вітчизняними виробниками
Стратегічне бачення країни в міжнародному економічному просторі та геополітичному вимірі	<i>Захисна</i> – закріплює усталену структуру виробництва, обмежує доступ іноземних виробників на внутрішній ринок. <i>Адаптивна</i> – передбачає пристосування до потреб світового ринку в межах наявних внутрішніх можливостей і способів виробництва. <i>Ініціативна</i> – активно видозмінює структуру внутрішнього виробництва у бік формування ядра прогресивного технологічного устрою і стійких довгострокових конкурентних переваг виробників, використовуючи можливості міжнародної інтеграції

Примітка. * Складено за [2; 11; 12].

Модель жорсткої промислової політики орієнтована на розвиток окремих пріоритетних секторів економіки за допомогою розподілу чи перерозподілу ресурсів для виробничої діяльності, що здійснюється безпосередньо державою. До засобів чи інструментів, що домінують при проведенні такої політики, належать пряме та непряме бюджетне субсидування та кредитування галузей, підприємств, регіонів; прямі державні інвестиції; компенсація відсоткових ставок із бюджету за кредитами комерційних банків; надання державних гарантій за позиками суб'єктів; субсидування експорту; захисні імпорتنі мита; створення державних підприємств чи спільних підприємств за участю державного капіталу тощо.

Серед класичних методів, що застосовуються в моделі жорсткої промислової політики, можна виокремити: протекціонізм, стимулювання експорту, підтримку окремих галузей, створення "національних

чемпіонів", "точок" чи "локомотивів" зростання, державне замовлення, виробництво товарів і надання послуг на державних підприємствах, регулювання цін і тарифів, державне фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень.

Використання у проведенні промислової політики м'якої моделі базується на ідеї підтримки конкурентоспроможності національних компаній, орієнтації на створення сприятливих умов для започаткування і ведення бізнесу в усіх галузях, без виокремлення окремих суб'єктів державної підтримки. М'яка модель мінімізує перерозподіл ресурсів як такий, вона покликана змінити мотиви й очікування виробників перш за все за рахунок зменшення ризиків інвестиційної та виробничої діяльності. До основних засобів м'якої промислової політики належать:

- технічне регулювання, нефінансова підтримка експортерів (торгові представництва за кордоном, виставкова та ярмаркова діяльність, проведення маркетингових досліджень для поширення серед національних виробників інформації про зовнішні ринки збуту, правова допомога у вирішенні господарських суперечок із зарубіжними партнерами тощо);
- допомога у науково-дослідній діяльності, яку ведуть фірми або вищі навчальні чи науково-дослідні заклади на договірній основі за умови, що така допомога обмежується витратами на дослідницький персонал, обладнання для НДДКР, науковий консалтинг, деякими іншими витратами на організацію та проведення НДДКР;
- впровадження законодавчих норм, покликаних зменшити ризики від виробничої діяльності (наприклад, заміна ліцензування та сертифікації альтернативним страхуванням ризиків, що можуть виникнути внаслідок виходу на ринок неякісного товару чи використання у його виробництві технології, що забруднює навколишнє середовище);
- допомога неблагополучним регіонам, яка надається в рамках загального регіонального розвитку і не є адресною;
- сприяння у природозахисній діяльності підприємств і введенні потужностей, що поліпшують стан навколишнього середовища;
- навчання та перекваліфікація робочої сили та управлінців;
- підтримка малого бізнесу;
- розвиток інфраструктури: фінансової, виробничої, інноваційної, транспортної тощо;
- реалізація спільних проектів із приватним бізнесом у рамках державно-приватного партнерства;
- введення в господарський обіг ресурсів, що раніше з нього були виключені (наприклад, різні види ренти).

Більшість цих засобів передбачена в рамках функціонування Світової організації торгівлі, до якої приєдналась Україна у травні 2008 р. [10, с. 226–227].

Відповідно до цільових орієнтирів розвитку промисловості можна виокремити такі моделі промислової політики [11]:

- експортоорієнтована;
- імпортозаміщення;
- інноваційна.

Експортоорієнтована модель передбачає всебічне стимулювання виробництв, продукція яких призначена в основному для експорту. Серед засобів стимулювання експортних галузей використовуються інструменти жорсткої та м'якої моделей промислової політики. Крім прив'язки до світової кон'юнктури і занепаду виробництва для внутрішнього ринку, існують інші недоліки цієї моделі, пов'язані, насамперед із структурою експорту. Якщо експорт має сировинний ухил, це призводить до примітивізації власного виробництва, скорочення ланцюга й відповідно розмірів доданої вартості, створюваної всередині країни, відтоку висококваліфікованих кадрів з обробних галузей, зниження кваліфікації та деградації трудових ресурсів, а також загального зменшення рівня доходів населення. У стратегічній перспективі сировинний ухил відкидає потребу в отриманні нових знань, оскільки найбільш інтенсивно вони накопичуються саме в обробних галузях. Стагнація останніх провокує прогресуюче відставання від світових технологічних тенденцій та зумовлює необхідність імпортувати нову техніку, що ставить країну в повну зовнішню технологічну залежність й унеможливорює будь-які інноваційні прориви.

Високотехнологічний експорт продукції кінцевого споживання також містить приховані загрози для економіки, якщо ця продукція виготовляється з іноземних комплектуючих. *По-перше*, ціна продукції прив'язується до вартості комплектуючих. *По-друге*, занепадають власні підприємства-суміжники – виробники комплектуючих, негативний сукупний ефект у цілому для країни може перевищити позитивний ефект від розширення технологічного експорту, так само як і при сировинній орієнтації, за рахунок скорочення ланцюга створення нової вартості всередині країни. При імпорті готових комплектуючих є й інша загроза – відпадає потреба у власних інженерно-технічних і наукових кадрах, що могли б бути задіяні у розробці та випуску власних високотехнологічних виробів. Як наслідок, занепадає власна науково-технічна та інноваційна діяльність і держава знову потрапляє в технологічну залежність від більш розвинених країн.

У цілому експортоорієнтована модель добре себе зарекомендувала в країнах із слабодиверсифікованим і низькорозвиненим виробництвом як у технологічному, так і в організаційному плані, що мають

природно обмежений внутрішній попит не стільки через низькі доходи, скільки за рахунок усталених культурних традицій невибагливого споживання і сприятливих для проживання природно-кліматичних факторів.

Модель імпортозаміщення передбачає превалювання розвитку внутрішнього ринку над експортною спрямованістю за рахунок власного виробництва. Ця модель базується на ідеї протекціонізму національного виробника, у ній домінують засоби з арсеналу жорсткої промислової політики. Вона сприяє покращанню структури платіжного балансу, задоволенню внутрішнього попиту, забезпеченню зайнятості, розвитку галузей обробної промисловості, в тому числі високотехнологічних. Зворотним боком імпортозаміщення є загроза самоізоляції країни, що може призвести до технологічного відставання, викривлення економічних стимулів у виробників унаслідок створення їм "теплих" умов, зниження якості вітчизняної продукції через мало відчутну конкуренцію з боку іноземних виробників, необхідності вибудовування повністю замкнених усередині країни технологічних ланцюгів без урахування переваг міжнародної інтеграції та можливостей, що вона надає, скорочення загальних виробничих витрат через оптимізацію зовнішніх і внутрішніх поставок комплектуючих за ціновим критерієм.

Інноваційна модель промислової політики поєднує у собі позитивні риси як експортної, так і імпортозаміщуючої моделей, і практично позбавлена їх негативних рис. Інновації зумовлюють якісні позитивні зміни як у виробничо-технологічному та організаційно-управлінському, так і в соціально-трудовому потенціалах, забезпечуючи їх безперервне відтворення. Основним завданням цієї моделі є створення умов, які б дозволяли: *по-перше*, підтримувати інноваційний процес до стадії проектної готовності нового продукту, тобто на час, коли він виходить за межі виробничого циклу, отже є мало привабливим для компаній із позицій здійснення витрат на нього; *по-друге*, створення стимулів останнім для впровадження готового інноваційного продукту чи технології.

Для успішної реалізації інноваційної моделі промислової політики держава має взяти на себе значні витрати на створення інноваційної та інформаційної інфраструктури, підготовку наукових кадрів, організацію системи ефективного захисту інтелектуальної власності й трансферу технологій, страхування ризиків інноваційної діяльності. Крім того, вона повинна сформулювати відповідні мотиваційні економічні сигнали для бізнесу, які б у виборі сфер вкладання капіталів віддавали перевагу саме вкладенням у виробництво нових інноваційних продуктів. Іншими словами, держава має створити умови, за яких виникне попит на власні нововведення, а прибутковість інноваційної сфери буде принаймні не меншою від прибутковості інших сфер вкладання коштів.

За характером стратегічного бачення країни в міжнародному економічному просторі виокремлюють такі моделі промислової політики: захисну, адаптивну, ініціативну [12]. Ці моделі переважно відповідають розглянутим вище моделям експортної орієнтації, імпортозаміщення та інноваційній.

Захисна промислова політика орієнтується на збереження усталеної структури промисловості, підтримку зайнятості, захист вітчизняних виробників від іноземних конкурентів. Вона певною мірою пересікається із моделлю імпортозаміщення з усіма її перевагами та недоліками.

Адаптивна промислова політика має на меті пристосування промисловості до структури й динаміки попиту на світовому ринку, зміни умов господарювання на ньому. Ця політика за своїми ознаками нагадує експортоорієнтовану модель.

Ініціативна модель передбачає використання засобів, що дозволяють інтенсивно впливати на зміну технологічного рівня промисловості, її організаційну, управлінську та виробничу структуру, на основі бажаного перспективного бачення промисловості у майбутній середньо- чи довгостроковий період. Ініціативна промислова політика має всі ознаки інноваційної моделі промислової політики.

Вибір тієї чи іншої моделі (моделей) промислової політики завжди базується на пануючій у країні економічній ідеології взаємовідносин держави, бізнесу та суспільства, яка узагальнюється в основних теоретичних течіях економічної думки. Серед останніх найбільш впливовими нині є концепції неолібералізму, директизму та інституціоналізму*. Аргументи "за" і "проти" промислової політики, що висувуються у цих концепціях, мають враховуватися при виборі моделі, однак вони не можуть бути ні остаточно доведені, ні спростовані.

Серед аргументів "за" такі [3; 13, с. 103–113]:

- наявність "провалів" ринку – неефективної конкуренції, відсутності стимулів для виробництва товарів суспільного споживання, негативних екстерналій, неповних ринків, неповноти (асиметрії) інформації, безробіття, інфляції, дисбалансів (структурних, відтворювальних, монетарних тощо). Ринкові механізми ефективно знімають структурні дисбаланси тільки при відносно невеликих відхиленнях від оптимуму. Ліквідація "глобальних" дисбалансів вимагає спеціальних, позаринкових заходів**;

* Домінуючою (*main-stream*), виступає концепція неолібералізму, однак її поширеність зовсім не означає високий рівень теоретичної розробленості щодо пояснення тих чи інших явищ у реальній дійсності, скоріше навпаки, така відірваність від дійсності й високий рівень абстракції робить її легкою для сприйняття і розуміння, а тому і визначає ступінь поширення.

** Як приклад різкої зміни зовнішніх умов функціонування можна навести падіння попиту на озброєння після закінчення Другої світової війни, що потребувало спеціальних заходів для конверсії оборонної промисловості. Інший приклад – енергетична політика урядів розвинених країн після різкого підвищення цін на енергоресурси в 70-х роках ХХ ст.

- часові горизонти прийняття рішень ринковими суб'єктами "коротші" ніж ті, що необхідні для прийняття оптимальних рішень * ;
- соціальні та політичні витрати ринкової саморегуляції без застосування спеціальних заходів можуть виявитися вищими, ніж дозволяє міцність соціально-політичної системи ** ;
- сектори "нової" індустрії у період становлення можуть виявитися неконкурентоспроможними через несприятливі стартові умови.

Аргументи "проти" промислової політики полягають, зокрема, в тому, що вона:

- спотворює ринкові сигнали і призводить до неефективних рішень на мікрорівні;
- генерує більш істотні дисбаланси, ніж ті, які покликана нівелювати;
- припускає "нерівні правила гри", створює можливості для лобіювання та корупції;
- припускає вибір державою (чиновником) "чемпіонів", що може призводити, навіть за відсутності корупції, до помилок і масштабних неефективних витрат;
- не враховує характер сучасних корпоративних структур (транснаціональний і диверсифікований), що не дозволяє використовувати галузі (сектори) як об'єкт регулювання.

Однак наведені аргументи "проти" промислової політики щодо неоптимального розподілу ресурсів державою, неможливості визначення нею реальних точок зростання і встановлення нерівних умов господарювання виглядають недостатньо вмотивованими. Виникає питання, чому приватний суб'єкт здатен точніше визначити точки зростання, якщо інформація про ринок, якою він володіє, є асиметричною, при чому її рівень тим більше для кожного суб'єкта, чим менший його розмір і більша кількість суб'єктів, представлених на ринку. Держава у своєму розпорядженні має значно більше засобів, щоб достовірно оцінити ринок і можливості його розвитку, й для неї рівень аси-

* Наприклад, фінансування досліджень і розробок у секторах, які не можуть забезпечити платоспроможний попит і спрямовані на вирішення довгострокових завдань заміни невідтворюваних ресурсів; фінансування прикладних досліджень у сфері сільського господарства в країнах, де фермерська організація не дозволяє мати "внутрішню науку" і генерувати платоспроможний попит; введення позаринкових механізмів, які стимулюють зміну технологій з екологічних міркувань; довгострокові проекти у сфері розвитку інфраструктури, недоліки якої можуть в майбутньому виявитися обмеженням економічного зростання; стимулювання збільшення підготовки кадрів, дефіцит яких очікується на ринку в середньо- або довгостроковій перспективі тощо.

** Прикладом може бути протекціоністська політика стосовно сільського господарства в європейських країнах або заборонні бар'єри для імпорту товарів легкої промисловості тощо.

метричності буде значно менший, ніж для окремого суб'єкта господарювання, що відповідно визначатиме різну точність прогнозів, зроблених державою і окремими суб'єктами. Ці самі аргументи можна навести щодо нібито генерування державою більш істотних дисбалансів порівняно з ринком. Аргумент, що промислова політика створює підґрунтя для корупції та лобізму, не витримує критики, оскільки будь-які правила гри, що встановлює держава, завжди супроводжувалися лобіюванням певних груп інтересів, зацікавлених у цих правилах. Слід відмовитися від наївного підходу до бачення держави як інституту справедливості для всіх при ліберальних концепціях розвитку, оскільки державна влада, що значною мірою може розглядатися як уособлення держави, у будь-якому суспільстві є віддзеркаленням тих груп інтересів, зокрема бізнесу, що здобули у боротьбі з іншими групами легітимні права на управління країною. Ця теза посилюється обставиною, що саме сучасні транснаціональні корпоративні структури є найбільш зацікавленими і найбільш впливовими групами, що лобіюють свої інтереси у владі, через це припускати, що їм не потрібна промислова політика, не виправдано. Будь-які рішення держави щодо вибору точок зростання можна сміливо розглядати як вибір, зроблений групою інтересів, у тому числі бізнес-групою, що перебуває при владі, отже, стверджувати, що держава гірше визначає сфери прикладання капіталу, ніж бізнес, також не зовсім виправдано.

Таким чином, незважаючи на всі складності й обмеження, що супроводжують промислову політику, розробляти її необхідно, особливо в країнах з перехідною економікою, зокрема таких, як Україна. Це дозволить звести воедино інформацію про конкурентоспроможність галузей і секторів, зменшить ступінь суб'єктивності в прийнятті рішень про стимулювання тих або інших секторів, спонукатиме уряд розробляти комплексний довгостроковий соціально-економічний прогноз розвитку країни, який може дати важливі орієнтири для бізнесу, створить реальну основу для спільної роботи останнього з владою у пошуку взаємних інтересів і налагодженні конструктивного діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Промисловість України у 2001–2007 рр.* : стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2008. — 304 с.
2. *Татаркин А.* Промышленная политика как основа системной модернизации экономики России [Электронный ресурс] / А. Татаркин // Проблемы теории и практики управления. — 2008. — № 1. — Режим доступа : http://www.uptp.ru/articles-all/articles-all_3721.html.
3. *Кузнецов Б.* Нужна ли России промышленная политика? [Электронный ресурс] / Б. Кузнецов // Материалы семинара "Стратегия развития", Высш. шк. бизнеса МГУ, 17 дек. 2001 г. — Режим доступа : <http://www.prime-tass.ru/documents/documents/20011218/20011218.asp>.

4. *Лувер Э.* Россия: настоящая необходимость в амбициозной промышленной политике / Лувер Э. // Доклады РЕЦЭП. — 2005. — № 5 (9). — С. 113–150.
5. *Политика промышленная* // Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л. И. Абалкин. — М. : Экономика, 1999. — С. 577.
6. *Алиев Б. Х.* Промышленная политика и экономика / Б. Х. Алиев. — М. : Экономика, 2000. — 103 с.
7. *May В.* Догоняющая модернизация в современной России / В. Мау // Проблемы теории и практики управления. — 2004. — № 4. — С. 13–16.
8. *Кузнецов Ю.* Промышленная политика и международные отношения / Ю. Кузнецов // Промышленная политика и международные отношения. В 2 кн. ; под общ. ред А. И. Левенчука. — Челябинск : Социум, 2005 ; Кн. 1. Международная торговля. — С. 1–18.
9. *Завадников В.* Промышленная политика государства [Электронный ресурс] / Завадников В. // Вестн. Совета Федерации. — 2007. — № 7. — С. 32–37. — Режим доступа : <http://www.council.gov.ru/files/journalsf/item/20070625120939.pdf>.
10. *Угода про субсидії та компенсаційні заходи* // Система світової торгівлі ГАТТ/СОТ в документах. — К. : УАЗТ, 2000. — С. 220–256.
11. *Комогорцев А. В.* Модели промышленной политики в контексте современных траекторий развития экономики [Электронный ресурс] / А. В. Комогорцев, И. С. Ферова. — Режим доступа : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0114692.pdf.
12. *Ленский Е.* Государственная промышленная политика: какой ей быть? [Электронный ресурс] / Ленский Е. // Промышленные ведомости: экспертная общероссийская газета. — 2001. — № 8–9 (19–20). — Режим доступа : http://www.promved.ru/aprel2_2001_03.shtml.
13. *Стігліц Дж. Е.* Економіка державного сектора / Дж. Е. Стігліц ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К. : Основи, 1998. — 854 с.